

نظام‌واره مسائل حوزه و روحانیت

فاز اول: تبیین مسئله

نویسنده:

محسن گلپایگانی

دکتر محمد تقی دشتی

نظام‌واره مسائل حوزه و روحانیت

فاز اول: تبیین مسئله

نویسنده: محسن گلپایگانی، دکتر محمد تقی دشتی

مدیر اجرایی: محمد قرائتی ستوده . ویراستار: محمد رضا منصفی

صفحه آرائی و طرح جلد: گروه فرهنگی هنری فانوس . انتشارات: مکت اندیشه . چاپ و صحافی: چاپخانه گاندی

شابک: (۱-۲۸-۷۲۰۲-۶۲۲-۹۷۸) . نوبت چاپ: ۱۳۹۹ . شمارگان: ۲۰۰ . قیمت: ۵۰,۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر برای مرکز پژوهشی مبنا (مؤسسه صراط مبین) محفوظ است.

سرشناسه: گلپایگانی، محسن، ۱۳۵۹- عنوان و نام پدیدآور: نظام‌واره مسائل حوزه و روحانیت فاز اول: تبیین مسئله / نویسنده محسن گلپایگانی، محمد تقی دشتی؛ مدیر اجرایی محمد قرائتی ستوده؛ ویراستار محمد رضا منصفی؛ [به سفارش] مرکز پژوهشی مبنا؛ مؤسسه صراط مبین هدایت، مشخصات نشر: قم: مکت اندیشه، ۱۳۹۹. مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م. شابک: ۱-۲۸-۷۲۰۲-۶۲۲-۹۷۸. وضعیت فهرست نویسی: فقیها.. یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۳ - ۲۵۶، موضوع: حوزه‌های علمیه -- ایران -- مدیریت. موضوع: *Islamic Administration -- Iran -- theological seminaries. موضوع: حوزه‌های علمیه -- ایران -- برنامه‌ریزی. موضوع: *Islamic theological seminaries -- Iran -- Planning. موضوع: روحانیت -- ایران -- وضع اجتماعی. موضوع: *Social conditions -- Iran -- clergy. شناسه افزوده: دشتی، محمد تقی، ۱۳۵۲ - شناسه افزوده: قرائتی ستوده، محمد، ۱۳۶۵ - شناسه افزوده: منصفی سروندانی، محمد رضا، ۱۳۶۵ -، ویراستار. شناسه افزوده: مرکز پژوهشی مبنا. شناسه افزوده: مؤسسه صراط مبین هدایت. رده بندی کنگره: ۷BP/۴. رده بندی دیویی: ۲۹۷/۰۷۱. شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۲۴۹۰۲

شبکه ارتباط با مخاطب

روابط عمومی (سفارش کتاب، پیشنهادات و انتقادات): محمد قرائتی ستوده ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۵

دفتر مرکزی: قم- ۴۵ متری شهید صدوقی- کوچه ۵۶- پلاک ۷۴- تلفن: ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۴

آدرس تارنما: www.smhi.ir - www.mabnarc.ir

پست الکترونیک: info@smhi.ir - info@mabnarc.ir

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول
۱۵	کلیات و مفاهیم اصلی
۱۷	فصل اول: کلیات و مفاهیم اصلی
۱۷	۱-۱. کلیات
۱۷	تبیین مسئله
۲۱	پیشینه
۲۶	۱-۲. مفاهیم اساسی
۲۶	نظام‌واره
۲۷	فرایند تهیه نظام‌واره مسائل
۲۷	مرحله اول: یافتن و احصای مسائل
۲۸	الف: احصای کلی مسائل
۲۸	ب: احصای بخشی و تفکیکی مسائل
۳۴	مرحله دوم: تجمیع، تنقیح، تدقیق و تبیین اولیه مسائل
۳۶	مرحله سوم: اولویت‌بندی مسائل
۳۱	مرحله چهارم: ترسیم نظام‌واره مسائل
۳۵	مسئله
۴۸	روحانیت
۴۹	حوزه

فصل دوم: مسائل و تبیین‌ها

۵۳

۵۳

۱-۲. روش پژوهش

۵۳

روش گردآوری داده‌ها

۵۷

۲-۲. لیست موضوعات نظام‌واره مسائل حوزه و روحانیت

۶۶

۳-۲. تبیین مسائل

۶۶

۱. کاهش پایگاه اجتماعی روحانیت به عنوان گروه مرجع

۶۹

۲. فقدان الگوهای کنش اجتماعی روحانیون

۷۱

۳. نبود الگویی مناسب برای خدمات اجتماعی روحانیون در بحران‌ها و حوادث طبیعی

۷۳

۴. کاهش خدمات رفاهی و اجتماعی روحانیون

۷۵

دو فرضیه در خدمات اجتماعی طلاب و روحانیون

۷۷

نگاهی به گذشته

۷۸

شرایط فعلی و لزوم تداوم نگرش فوق

۷۹

۵. عدم وجود الگویی برای ایفای نقش روحانیت در اعتراض‌های مردمی

۸۱

۶. تضعیف مساجد و به تبع آن فروکاهش جایگاه و کارکرد روحانیت

۸۳

۷. هزینه سرمایه اجتماعی روحانیت به نفع جناح‌های سیاسی

۸۵

۸. افزایش موقعیت مداحان و متقابلاً تحت الشعاع قرار گرفتن جایگاه روحانیت در عرصه وعظ و خطابه

۸۶

۹. تأثیر افزایش کارشناسان غیرحوزوی بر کاهش احساس نیاز به روحانیت

۸۷

۱۰. کاهش نیاز به روحانیت با تشدید دین‌داری بی‌واسطه

۸۹

۱۱. خشونت علیه طلاب

۹۱

۱۲. ضعف معیشتی طلاب و تأثیر منفی آن بر عملکرد علمی طلاب

۹۴

۱۳. ضعف ساختاری مرکز مدیریت

۹۹

۱۴. حاکم نشدن تفکر سیستمی در مدیریت حوزه

۱۰۰

موانع تفکر سیستمی در حوزه

۱۰۳

۱۵. تأکید بر مدیریت فردمحور

۱۰۴

۱۶. ضعف در چشم‌انداز کوتاه‌مدت و بلندمدت

۱۰۷. مبهم بودن رابطه مراجع و مرکز مدیریت و تداخل در امور مدیریتی
۱۱۰. تعدد مراکز تصمیم‌گیری در حوزه
۱۱۳. تأکید بر فقه فردی و غفلت از فقه اجتماعی
۱۱۵. فقه محوری
۱۱۹. اقتدار فقها (در مقابل فلاسفه، متکلمان، علمای اخلاق و...) در حوزه
۱۲۰. عدم انطباق با مسائل و مقتضیات زمان در حوزه
۱۲۶. تبدیل هویت روحانیون به قیم سیاسی در نگاه مردم
۱۲۷. عدم ترسیم جایگاه و نقش مراجع تقلید در حکومت اسلامی
۱۲۸. ۱- الگوها و نظریه‌های موجود
۱۳۰. ۲۵. غلبه قرائت انتصابی از ولایت فقیه (قرائت حضرات آیات مصباح و مؤمن به جای قرائت امام)
۱۳۶. ۲۷. مسئله‌ای به نام «طرح امامت و امارت»
۱۳۹. ۲۸. حوزه سکولار
۱۴۱. اقسام سکولاریسم
۱۴۲. ۲۹. کم‌رنگ شدن روحیه انقلابی در حوزه
۱۴۴. ۳۰. استقلال سیاسی و مدیریتی حوزه از نظام
۱۴۶. ۳۱. منابع مالی حوزه
۱۴۷. ۳۲. استقلال مالی حوزه
۱۴۸. حیطه‌های استقلال حوزه علمیه
۱۵۰. ۳۳- ابهام در وضعیت وجوهات شرعی بیوت مراجع
۱۵۱. ۳۴. تمرکز وجوهات در قم
۱۵۲. ۳۵. نفوذ داخلی و خارجی سیاسیون در بیوت مراجع (نفوذ افراد، ارسال بولتن و...)
۱۵۴. ۳۶. عدم هم‌ترازی نهاد مرجعیت با نیازهای حوزه مسئولیت
۱۵۴. ۳۷. آلترناتیو بودن حوزه نجف برای حوزه علمیه قم
۱۵۶. ۳۸. واگرایی در حوزه جریان‌ات فکری
۱۶۲. ۳۹. رشد فرقه‌های ضاله و یارگیری از میان طلاب و روحانیون

۴۰. تقویت جریان های اخباری و ظاهری، تفکیکی، ضد فلسفه و عرفان در حوزه ۱۶۵
۴۱. خطر حاکمیت تک صدایی در حوزه ۱۶۸
۴۲. حوزه و تمدن اسلامی (روشن نبودن نسبت حوزه و تمدن و نبودن ظرفیت های پژوهشی) ۱۶۹
۴۳. شدت گرفتن و علنی شدن اختلاف های حوزویان ۱۶۹
۴۴. ابهام در عملکرد جامعه مدرسین ۱۷۱
۴۵. فقدان نظام مندی پژوهشی و ضعف مدیریت پژوهش در حوزه ۱۷۱
۴۶. مدرک گرایی و مدرک زدگی در حوزه ۱۷۳
۴۷. ضعف مراکز تخصصی حوزه ۱۷۴
۴۸. احساس ناکارآمدی دروس حوزه و تمایل به دروس دانشگاهی (فرار مغزها از حوزه) ۱۷۵
۴۹. تغییر نگرش طلاب به طلبگی از وظیفه به شغل و منبع درآمد ۱۷۶
۵۰. بی توجهی طلاب کارآمد به کارهای اجرایی و حکومتی و ورود طلاب ضعیف تر به این امور ۱۷۷
۵۱. ضعف نوآوری در حوزه ۱۷۹
۵۲. عدم رواداری علمی و عملی و برخوردهای سلبی با اندیشه های نو ۱۸۰
۵۳. ضعف متون و روش آموزشی حوزه علمیه و دوری از خلاقیت ۱۸۴
۵۴. عدم بلوغ روحیه انتقاد پذیری در حوزه ۱۸۶
۵۵. ضعف رویکرد انتقادی علمی نسبت به گذشتگان در حوزه ۱۸۷
۵۶. ضعف کرسی های آزاداندیشی در حوزه ۱۸۸
۵۸. ضعف روحانیت در ارائه تفسیر مناسب و قانع کننده از برخی آموزه های دین ۱۹۲
۵۹. چالش های رسانه ای حوزه ۱۹۴
۶۰. اسکان روحانیون و طلاب در شهرک های طلبه نشین (آسیب صنفی سازی) ۱۹۶
۶۱. مشکلات شهرک مهدیه ۱۹۷
۶۲. مشکلات طلاب خارجی (برادران و خواهران) ۱۹۸
۶۳. ضعف در اولویت بندی مسائل ناشی از اختلاف فکری و ضعف علمی ۲۰۲
۶۴. نابسامانی و عدم دقت در گزینش طلاب ۲۰۶
۶۵. ضعف سیستم جذب روحانیون در ارگان ها ۲۰۸

۲۱۰. آسیب‌های مربوط به سفیران هدایت
۲۱۲. مسئله روحانیت و فضای مجازی
۲۱۵. عدم شناخت و بی‌اطلاعی حوزه از فعالیت‌های حوزه پژوهی در جهان
۲۱۷. ۶۹. تلبس
۲۲۰. ۷۰. ناکارآمدی دروس اخلاق حوزه
۲۲۱. ۷۱. ضعف علم اخلاق در حوزه
۲۲۳. ۷۲. مرید و مرادبازی افراطی
۲۲۵. ۷۳. ضعف در مهارت‌های ارتباطی
۲۲۶. ۷۴. مشکلات خانوادگی طلاب
۲۲۷. ۷۵. مشکلات اخلاقی و اجتماعی فرزندان و همسران برخی روحانیون
۲۳۱. ۷۷. عدم مهارت‌آموزی متناسب با وظایف طلبگی
۲۳۲. ۷۸. تجمل‌گرایی و اشرافیت در میان برخی روحانیون
۲۳۳. ۷۹. بروز پدیده آقازادگی در میان برخی روحانیون
۲۳۴. ۸۰. رفتارهای خلاف مروت برخی از روحانیون
۲۳۷. ۸۱. مسائل مربوط به طلاب خوابگاهی برادران و خواهران
۲۳۸. ۸۲. ضعیف شدن علمای بلاد و شهرستان‌ها
۲۳۹. ۸۳. ازدیاد مراکز حوزوی شهرستانی
۲۳۹. ۸۴. حضور نیافتن اساتید در شهرستان‌ها
۲۴۰. ۸۵. عدم هم‌ترازی منابع مالی و مدیریتی حوزه با جمعیت طلاب
۲۴۱. ۸۶. ضعف در فرآیند پایان‌نامه نویسی (حوزه علمیه برادران و خواهران)
۲۴۴. ۸۷. نفوذ تفکرات فمینیستی در میان طلاب خواهر

مقدمه

حوزه علمیه شیعه و روحانیت، نقش بسیار اساسی در پیروزی انقلاب اسلامی و برپایی نظام جمهوری اسلامی داشته و پس از پیروزی انقلاب نیز نقش بنیادینی در شکل دادن به امور حکومت و جامعه بر عهده گرفته است به گونه ای که وضعیت مطلوب حوزه و روحانیت می تواند به حفظ آرمان های انقلاب و تقویت نظام کمک نماید و مشکلات آن نیز می تواند به شدت جامعه و حکومت را تحت تأثیر خود قرار دهد. این در حالی است که تحولات گسترده بین المللی در عصر حاضر و تأثیرگذاری آن بر جامعه ایرانی و تحولات درونی حوزه (متأثر از ایفای نقش جدید آن)، مسائل متعددی ایجاد نموده است و کارآمدی حوزه و روحانیت برای وظایف فعلی و ایفای کارکردهای سنتی را با چالش هایی مواجه نموده است.

این مسائل را می توان از منظرهای متعدد و در طیف بسیار گسترده ای مشاهده نمود، از مسائل صنفی تا مسائل اجتماعی و مسائلی که از منظر حکومت قابل توجه است و حتی امنیت کشور را تحت تأثیر قرار می دهد. کثرت مسائل خود عاملی است که می تواند مشکلاتی را به وجود بیاورد؛ مانند تصمیم گیری های سطحی با نوسانات بسیار، تصمیم های بخشی و مشکل آفرین برای بخش های دیگر، ایجاد احساس ناامیدی برای اصلاح وضعیت و...

از این رو درک جامع و نظام مند مسائل پس از شناسایی دقیق آن ها، امری مهم و ضروری است تا مقدمات طراحی نقشه صحیح و دقیقی برای اصلاح وضعیت و حل نابسامانی ها فراهم گردد و چه بسا در بسیاری از موارد، درک صحیح

مسئله، گام اساسی و اثربخشی در حل آن بوده یا آنکه برخی مسائل احساس شده، درواقع و با نگاه جامع مسئله محسوب نگردند؛ بنابراین با نگاه سازوار و نظام‌واره‌ای به مسائل پس از شناسایی علمی و دقیق مسائل می‌توان:

۱. به اولویت‌بندی مناسبی برای انتخاب مسئله و افزایش بهره‌وری در حل آن دست یافت و با توجه به عوامل اساسی و زیربنایی به حل ریشه‌ای و اقدامات بسیار اثربخش در سطح کلان دست یافت.
۲. راهکارهای حل مسئله مستحکم‌تر گشته و با توجه به نگاه جامع، راهکار یک بخش، در بخش‌های دیگر اثر سوء ایجاد نمی‌نماید.
۳. بستر مناسبی برای نگاه آینده‌پژوهانه فراهم نمود و با کشف مسائل تازه سر برآورده و کشف مسائل زیربنایی، آینده را پیش‌بینی نمود و اقدامات اصلاحی را به موقع به کار بست.
۴. تأثیر و تأثر مسائل بر یکدیگر را بررسی نمود و از همین زاویه راهکارهای کارآمدتری کشف نمود.

بر همین اساس، فاز ۱ و ۲ نظام‌واره مسائل حوزه در پی آن است که به امور زیر پاسخ دهد:

۱. مسائل حوزه و روحانیت از منظر حکومت، جامعه و اصالت‌های حوزوی چیست و کلیدی‌ترین آن‌ها کدام است.
۲. مسائل حوزه و روحانیت از منظر کارشناسان حوزوی چیست؟
۳. مسائل حوزه و روحانیت از منظر کارشناسان غیر حوزوی مثل جامعه‌شناسان کدام است؟
۴. مسائل حوزه و روحانیت از منظر وظایف و کارکردهای حکومتی چیست؟
۵. مسائل حوزه و روحانیت از منظر نگاه و مطالبات جامعه چه چیزهایی است؟
۶. مسائل حوزه و روحانیت از منظر خانواده طلاب و کارمندان نهادهای دینی کدام‌اند؟

۷. ارتباط مسائل حوزه و روحانیت با یکدیگر چگونه است؟

۸. مهم‌ترین و اثرگذارترین مسائل حوزه و روحانیت چیست؟

در مرحله اول و در فاز اول این مجموعه، مسائل حوزه و روحانیت شناسایی و
تجمیع می‌گردد. برای این امر چند مدخل وجود دارد:

الف: منابع علمی موجود (کتاب، مقاله، پایان‌نامه و...)

ب: جلسات بارش فکری

ج: آمارها و اطلاعات نهاد حوزه و سازمان‌های مرتبط (مثل دادگاه ویژه، مرکز
خدمات، مرکز مشاوره و...)

د: پالایش اخبار و رسانه‌ها و رسیدن به کلیدواژه‌های پرتکرار و مرتبط به حوزه
و روحانیت

ه: مصاحبه علمی با کارشناسان و مدیران حوزوی

و: مصاحبه میدانی با طلاب، خانواده آنان، کارمندان سازمان‌های حوزوی،
مردم عادی و مخاطبان درجه اول روحانیت

در مرحله و فاز دوم مسائل با حذف تکرارها و دسته‌بندی‌ها منظم گردیده و
از منظرهای متفاوت تقسیم می‌شوند و روابط مسائل با یکدیگر با توجه به
لایه‌های علی بررسی می‌گردد؛ و در آخر با توجه به شاخص‌ها و روش‌هایی چون
جدول اثرات متقاطع اولویت‌ها کشف می‌شوند.

در این نوشتار به فاز اول این مجموعه یعنی شناسایی و تبیین مسائل حوزه و
روحانیت خواهیم پرداخت و با لیست کردن این مسائل، به تبیینی اجمالی از
آن‌ها خواهیم پرداخت. بررسی مسائل حوزه‌های علمیه و روحانیت، چالش‌های
خاصی به همراه دارد. کمبود منابع مکتوب و ابهامات زیاد برای شناخت پیشینه

حوزه علمیه در ابعاد مختلف، عدم تمایل به عیان نمودن مسائل حوزه علمیه و آمیخته شدن مرز اموری بشری حوزه با مقدسات، سبب می شود پژوهش در این عرصه دشواری های متعددی داشته باشد. باین همه تلاش شده است تا گامی هرچند کوچک در این راستا برداشته شود.